

Warszawa, 22 września 2024

dr hab. Krzysztof Skwierczyński, prof. UW

Wydział Nauk o Kulturze i Sztuce

Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej pana magistra Jakuba Wojtczaka pt. *Polityka dynastyczna Piastów od X do połowy XII wieku w kontekście środkowoeuropejskim. Studium genealogiczno-porównawcze*, napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Józefa Dobosza, przygotowanej na Wydziale Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Temat rozprawy doktorskiej oraz zakres prowadzonych przez doktoranta badań wynikał z potrzeb realizowanego na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu grantu zatytułowanego „Dynastia i społeczeństwo państwa Piastów w świetle zintegrowanych badań historycznych, antropologicznych i genomicznych”. Doktorat ten, siłą rzeczy, był determinowany potrzebami zespołu badawczego, nie jest to jednak bynajmniej zarzut. Wprost przeciwnie; uważam, że zespoły grantowe winny w swoim założeniu uczestniczyć w kształceniu tzw. młodej kadry, a opiniowana rozprawa z kolei doskonale wpisuje się we wspomniany projekt badawczy.

Łamiąc niepisane zasady konstrukcji recenzji rozpraw doktorskich pragnę w tym miejscu stwierdzić, że doktorat mgra Jakuba Wojtczaka jest pod względem językowym, redakcyjnym oraz konstrukcji aparatu naukowego najlepszą rozprawą, jaką miałem możliwość recenzować. Oczywiście wskazać w niej mogę całkiem liczne usterki, ale o tym w dalszej części opinii.

Praca składa się z dwóch zasadniczych rozdziałów – bowiem Wstęp oraz Rozdział I – Źródła i literatura, traktuję jako część wprowadzającą. W pierwszym zasadniczym rozdziale autor przyjrzał się małżeństwom zawieranym przez przedstawicieli dynastii piastowskiej, układając materiał nie chronologicznie, lecz rzeczowo. Przyjrzał się bowiem związkom małżeńskim polskiej dynastii z Przemyślidami, Arpadami, krajami skandynawskimi, Rurykowiczami, panującymi domami niemieckimi. Dopiero w tym układzie doktorant ułożył analizowany materiał chronologicznie. W kolejnym zasadniczym rozdziale Jakub Witczak dokonał analizy porównawczej i statystycznej, poświęcając uwagę potomstwu przedstawicieli dynastii piastowskiej, długości życia władców, imiennictwu zarówno w Polsce, jak i w państwach, dokąd trafiały Piastówny, wreszcie doktorant przyjrzał się polityce dynastycznej polskiego domu panującego. Całość wieńczy Zakończenie, rozrysowane przez autora tabele oraz Bibliografia źródeł i opracowań naukowych.

Należy podkreślić, że doktorant przekonująco uzasadnił granice chronologiczne swoich badań (s. 7), podkreślając zasadnicze zmiany, jakie zaszły w polityce matrymonialnej Piastów w dobie tak zwanego rozbicia dzielnicowego, w tym pojawiające się związki małżeńskie z innymi przedstawicielami tej samej dynastii. Warto byłoby jednak to uzasadnienie wzmocnić tezami Marcina Pauka, który poświęcił sporo miejsca kulturze politycznej Piastów doby dzielnicowej (*Regnum in se divisum. Ku syntezie kultury politycznej Piastów doby dzielnicowej*, w: *Oryginalność czy wtórność? Studia poświęcone polskiej kulturze religijnej (X-XIII wiek)*, red. R. Michałowski, G. Pac, Warszawa 2020, s. 76-163. Doktorant zna tę monografię zbiorową i ją zresztą cytuje, pomijając jednak rozważania warszawskiego mediewisty. Pauk przygląda się głównie rzeczywistości trzynastowiecznej, jednak tym bardziej jego obserwacje powinny być dla doktoranta cenne, że pozwoliłyby

jeszcze bardziej przekonująco uzasadnić zakres chronologiczny badań i specyfikę interesującego go okresu. W tejże monografii zbiorowej znajdują się także inne, interesujące w kontekście dociekań doktoranta, badania.

Oczywiście o wiele ważniejszy od wyboru badanego okresu historycznego jest sam temat naukowych rozważań. Muszę przyznać rację mgrowi Wojtczakowi, że choć pierwszym Piastom, ich polityce, genealogii itd. poświęcono niezliczoną ilość monografii, artykułów i przyczynków, brak jest jednak naukowej refleksji nad polityką matrymonialną pierwszej monarchii piastowskiej. Doktorant próbuje więc wypełnić tę lukę.

We Wstępie doktorant zgrabnie i logicznie, bez zbędnej rozwlekłości przedstawił znaczenie małżeństw międzydynastycznych w średniowiecznej Europie. Ta część rozprawy jest niezwykle zwięzła, ale wydaje się wystarczająca, z wyjątkiem pewnych braków, jeśli idzie o literaturę przedmiotu. Np. na s. 6-7 pisze on o skutkach „ustawy sukcesyjnej Bolesława Krzywoustego” (na marginesie chciałbym podkreślić, że choć terminologia ta jest przyjęta, nie przekonuje mnie jej brzmienie) przywołując skromną literaturę przedmiotu, pomija liczne opracowania. Oczywiście słusznie mgr Wojtczak nie referuje całego dorobku polskich historyków ostatnich dwóch stuleci, jednakże powinien był przynajmniej odesłać do literatury najnowszej. Robi to zresztą, ale dopiero w końcowych partiach rozprawy (s. 127), wracając do postanowień księcia Bolesława. To na pewno jest istotna usterka konstrukcyjna.

Rozdział I zatytułowany Źródła i literatura jest, jak już wspominałem, właściwie częścią uwag wstępnych a nie odrębnym rozdziałem. Słusznie doktorant nie przywołuje całej literatury przedmiotu, byłoby to i bezcelowe i niewykonalne. Natomiast czasem dziwi wybór dokonany przez doktoranta. Przy okazji dzieła Anonima tzw. Galla (którego mgr Wojtczak przeważnie nazywa Gallem Anonimem), autor cytuje świetny tekst Edwarda Skibińskiego z *Vademecum* historyka mediewisty; dlaczego więc – w przypadku źródeł, zwłaszcza roczników – cytuje chyba przypadkowo dobrane opracowania, zamiast haseł w *Clavis scriptorum et operum Medii Aevi Poloniae*? Wydaje się, że takie odesłania byłyby bardziej

pożyteczne. Na potrzeby ewentualnego druku pracy warto, aby autor odnotował wydane już po napisaniu rozprawy monografie: Christian Raffensperger, Izyaslav and Gertrude... (Harvard 2024) oraz Martin Wihoda, Kosmas (2024).

W rozdziale II, poświęconym małżeństwom zawieranim przez przedstawicieli dynastii piastowskiej, doktorant pisze (s. 31), że średniowieczne małżeństwa były „zawsze dyktowane bieżącą sytuacją polityczną” oraz, że wybór małżonka „był zawsze wynikiem aktualnych potrzeb zawarcia sojuszu politycznego”. Wydaje się, że doktorant powinien unikać aż tak stanowczych sądów. W części tej budzą wątpliwości rozważania na temat mariaży Piastów legendarnych. Autor pisze (s. 35), że Anonim tzw. Gall „nie odczuwał zbyt wielkiej chęci do zwracania uwagi na książąt wierzących w słowiańskich bożków”. A może władcy ci po prostu nie istnieli i byli wyłącznie elementami legendy dynastycznej? Wydaje mi się, że doktorant zbyt poważnie podchodzi do informacji Anonima o legendarnych władcach Polski, mimo że sam dostrzega (s. 37), że informacje te należy traktować wyłącznie jako domysły. Wydaje się, że tzw. „dzieje bajeczne” należy traktować jako kreację autora, a nie przekaz informacji o faktach. Zresztą to sam doktorant na s. 39 pisze przecież, że to Mieszko I jest pierwszym przedstawicielem dynastii Piastów, którego znamy ze źródeł historycznych.

Do rozdziału tego chciałbym zgłosić kilka uwag. Np. na s. 41 pojawiają się stwierdzenia, że liczne ożenki Mieszka I budzą wątpliwości co do autentyczności ich przekazu, podczas gdy przecież np. w schrystianizowanej już Norwegii związki takie były wszak częste, a małżonki władców rezydowały w różnych monarszych siedzibach. Kolejne zastrzeżenie jest natury generalnej. Np. na s. 46 autor, idąc za tekstem Jasińskiego, pisze o „zawarciu faktycznego małżeństwa”. Otóż w interesującym doktoranta okresie dopiero kształtuje się definicja małżeństwa, szkoda, że autor nie spróbował zdefiniować tej instytucji (np. na podstawie fundamentalnej monografii Reynoldsa *How Marriage Became One of the Sacraments: The Sacramental Theology of Marriage from its Medieval Origins to the Council of Trent*, Cambridge 2016).

Podobnie dziwi użyte we Wstępie (s. 7) sformułowanie, że po 1138 roku „część wymagane były odpowiednie dyspensy”. W pewnym sensie to prawda, Stolica Apostolska umocniła swoją pozycję pod koniec XI stulecia i starała się monopolizować wszelkie dyskusyjne sprawy. Z drugiej jednak, w okresie postkarolińskim Kościół zliberalizował swoje wymagania i zakazywał małżeństwa nie do siódmego, lecz jedynie do czwartego stopnia pokrewieństwa. W omawianym rozdziale (s. 51, przyp. 213) odnotować należy kolejny dotkliwy brak badań Marcina Pauka, mianowicie jego artykułu o biskupie polskim (w: *Polonia coepit habere episcopum*), zresztą wszystkie poznańskie tomy „chrystianizacyjne” są słabo obecne w badaniach doktoranta...

Mój stanowczy sprzeciw wzbudza twierdzenie mgra Jakuba Wojtczaka (s. 50-51), jakoby Bolesław Szczodry (z uporem lepszej sprawy nazywany konsekwentnie przez doktoranta Śmiałym) poparł w sporze o inwestyturę papieża. Żadne źródła o tym nie świadczą, jest to polski historiograficzny mit! Dodajmy też na marginesie, że błędem jest nazywanie mniszek zakonnicami (np. s. 59). W rozdziale tym znajduje się również zdziwienie (s. 66), że małżeństwa zawierane z władcami skandynawskimi były niezwykle ważne dla piastowskiej polityki zagranicznej. Ostatnie badania pokazują dobitnie, że podobieństwa i związki Polski ze Skandynawią były w tamtym okresie niezwykle istotne. Nie zawsze też autor pamięta, aby swoje twierdzenia uprawomocnić odesłaniami do źródeł lub literatury przedmiotu, np. gdy pisze (s. 79) o hipotetycznych synach Ryksy ze Swerkerem.

Wspominałem już wyżej o niemożności wskazania całej literatury przedmiotu. Jednak pewne publikacje powinny się w rozprawie znaleźć – doktorant wiele miejsca poświęca polityce Bolesława Chrobrego, a pomija monografię Kollingera o polityce wschodniej pierwszego polskiego króla. I nie jest ważne, jak oceniamy efekty badań Karola Kollingera. Jeśli autor się z nimi nie zgadza, powinien z nimi polemizować. Z kolei w podrozdziale dotyczącym związków Piastów z dynastiami niemieckimi obowiązkowo winien doktorant odnieść się do ustaleń Romana Michałowskiego z jego fundamentalnej monografii *Princes fundator*.

W rozdziale III autor zdumiewa czytelnika-mediewistę stwierdzeniem, że księgi metrykalne pojawiają się dopiero pod koniec XVI stulecia (s. 147). To oczywiście prawda, ale tak oczywista, że nie powinna znaleźć się w uwagach do naukowej rozprawy. Na s. 150 doktorant twierdzi, że mężczyźni częściej rodzili się niż kobiety; zapomina jednak autor, że sam formułował obserwację, że dla wielu chrześcijańskich autorów źródła kwestia narodzin dziewczynek nie miała większego znaczenia. W tym rozdziale pojawia się też kwestia długości życia bohaterów. Właśnie a propos życia i jego długości w średniowieczu, prosiłbym o przedstawienie odpowiedniej literatury przedmiotu.

Wspominałem wyżej o pewnych usterkach językowych. Otóż często zdarzają się doktorantowi błędy interpunkcyjne, podobnie często ma mgr Wojtczak problem z dopasowaniem zdań złożonych. Ponadto po „mimo” przed „że/iż” nie stawiamy przecinków (na marginesie dodajmy, że autor nadużywa spójnika „iż” kosztem „że”). Wielokrotnie w przypisach bibliograficznych pojawiają się pełne opisy źródeł i literatury, mimo że jakiś opis pojawił się wcześniej. Po „nie tylko” piszemy „lecz” a nie „ale”. Pewne terminy stosowane są nieadekwatnie (np. „szlampowy” na s. 19). Słowo „mariąż” ma wiele synonimów, dlatego też używanie go nagminnie z terminem „małżeństwo” jest męczące w odbiorze. Autor zbyt często używa germanizmów typu „wydaje się być”.

Powyższe uwagi mają jedynie na celu poprawę jakości rozprawy przy ewentualnym jej druku. Badania doktoranta wydają się ważne i mogą wnieść nową perspektywę w prowadzonych od dawna badaniach nad pierwszą monarchią piastowską. Rozprawa mgra Wojtczaka pokazuje, że mimo bardzo obszernej bibliografii przedmiotu, dotyczącej początków państwa polskiego, wciąż pozostaje przestrzeń dla nowych, oryginalnych badań. W Zakończeniu stawia też doktorant ważny postulat badawczy, mianowicie polityka małżeńska Piastów w dobie tak zwanego rozbicia dzielnicowego.

Reasumując pragnę stwierdzić, że rozprawa doktorska pana magistra Jakuba Wojtczaka pt. *Polityka dynastyczna Piastów od X do połowy XII wieku w kontekście*

środkowoeuropejskim. Studium genealogiczno-porównawcze, spełnia wszelkie wymogi stawiane pracom doktorskim w art. 13 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z późniejszymi zmianami), dlatego też wnoszę o dopuszczenie mgra Jakuba Wojtczaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

/Krzysztof Skwierczyński/